

איך מסיימים מלחמות? חוקרים איראנים מערערים על הנחות היסוד האסטרטגיות של טהראן

רז צימט | גיליון 2202 | 14 באוקטובר 2026

בדיון מומחים שהתקיים לאחרונה בטהראן לציון 46 שנים לפרוץ מלחמת איראן-עיראק, דנו שלושה חוקרים איראנים בלקחי החלטתו של ח'ומייני לקבל את הפסקת האש ביולי 1988 ובמשמעויותיהם לעימות הנוכחי עם ארצות הברית. החוקרים הצביעו על הקושי של איראן להגדיר יעדים מדיניים בני השגה ולסיים מלחמות; על הסכנה בהערכת יתר של יכולותיה ובהחמצת הזדמנויות מדיניות; ועל השפעת האידיאולוגיה המהפכנית על הנכונות להתפשר. הדיון משקף ביקורת על ההנחות שהזמן פועל בהכרח לטובת איראן, שהמשך ההתנגדות שקול לניצחון ושהשליטה במצר הורמוז מבטיחה הישגים מדיניים. הלקח המרכזי הוא שהמשך עימות ללא אסטרטגיית יציאה עלול לאלץ את טהראן להתפשר בעתיד בתנאים קשים יותר.

ביולי 1988 נאלץ מנהיג איראן, רוחאללה ח'ומייני, לקבל את החלטת מועצת הביטחון 598, שהובילה לסיום מלחמת איראן-עיראק לאחר שמונה שנות לחימה. ח'ומייני השווה את ההחלטה ל"שתיית כוס תרעלה", ביטוי שהפך מאז לסמל של הכרעה מדינית כואבת, שבמסגרתה נאלצת ההנהגה האיראנית להשלים עם פשרה המנוגדת ליעדים שהציבה לעצמה. כמעט ארבעה עשורים לאחר מכן, ועל רקע העימות המתמשך עם ארצות הברית, מתחדש באיראן הדיון בנסיבות שהובילו להחלטה ההיסטורית ובלקחים שיש להפיק ממנה כיום.

בדיון מומחים שהתקיים בטהראן לציון 46 שנים לפרוץ מלחמת איראן-עיראק, שקיומו פורסם לאחרונה באתר *ח'בר אונליין*, הצביעו שלושה חוקרים איראנים על כשלים אסטרטגיים מתקופת המלחמה, שעשויים להיות רלוונטיים גם למציאות הנוכחית. אף שהדיון עסק בעיקר במלחמת שנות השמונים, המשתתפים התייחסו במפורש גם לעימות הנוכחי עם ארצות הברית ולמלחמות האחרונות. המסר המרכזי שעלה מהדיון הוא שאיראן מתקשה לא רק לסיים מלחמות אלא גם להגדיר מהו ניצחון, לזהות מתי נוצרה הזדמנות מדינית לסיום המערכה ולתרגם הישגים צבאיים להישגים מדיניים. המשתתפים הצביעו על שילוב של חוסר אמון ביריב; הערכות מודיעיניות שגויות ביחס לכוונותיו וליכולותיו; יעדים מרביים שאינם בני השגה; השפעת האידיאולוגיה המהפכנית; היעדר אסטרטגיית יציאה ברורה; ותפיסה המזהה משא ומתן עם כניעה, ופשרה מדינית עם בגידה.

ההיסטוריון מוחמד דורודיאן טען כי אחת הבעיות המרכזיות של איראן היא הקושי לסיים מלחמות ומשברים לאחר שהחלו. הוא הזכיר בהקשר זה לא רק את מלחמת איראן-עיראק אלא גם את משבר בני הערובה בשגרירות ארצות הברית בטהראן ואת העימות הנוכחי עם וושינגטון. לדבריו, "למלחמה לשם מלחמה אין משמעות", והמלחמות האחרונות מחייבות את איראן להגדיר לא רק את יעדי הלחימה, אלא גם את התנאים לסיומה.

דורודיאן מתח ביקורת על התפיסה הרווחת בקרב חלק מהגורמים באיראן, שלפיה האיום מצד אויביה הוא מצב קבוע, ולכן יש להמשיך להילחם ללא הגדרה ברורה של נקודת הניצחון. תפיסה זו, המושפעת גם משורשים דתיים והיסטוריים, עלולה להפוך את עצם המשך המאבק למטרה בפני עצמה, ללא בחינה מספקת של התועלת המדינית שניתן להפיק ממנו.

מעניינת במיוחד התייחסותו לתפיסת ההרתעה האיראנית במצר הורמוז. דורודיאן ערער על ההנחה שהיכולת האיראנית לשלוט במצר ולשבש את תנועת הנפט והסחר העולמי מבטיחה הרתעה מפני תקיפה אמריקאית. הוא הזכיר כי בניגוד לציפיות בטהראן, הפגיעה האיראנית במכליות נפט לא מנעה מארצות הברית להגיב בתקיפות צבאיות. לדבריו, עצם

היכולת להסב נזק ליריב אינה מבטיחה שהוא יימנע מהפעלת כוח. זוהי הבחנה משמעותית במיוחד לנוכח התפיסה האיראנית הנוכחית, שלפיה השליטה במצר הורמוז והיכולת לגרום נזק לכלכלה העולמית מעניקות לטהראן מנוף לחץ אסטרטגי מול וושינגטון. מדבריו של דורודיאן עולה כי יש להבחין בין היכולת להכאיב ליריב לבין היכולת לכפות עליו שינוי במדיניותו.

פרופ' ג'האנגיר כרמי, מומחה ליחסים בינלאומיים מאוניברסיטת טהראן, הציג ביקורת נוקבת על היעדר ריאליזם אסטרטגי בתהליכי קבלת ההחלטות באיראן. לדבריו, מלחמה חייבת לשרת יעדים מדיניים ברורים ובני השגה. אין די בהצלחות צבאיות אם אין יודעים כיצד לתרגם אותן להישגים מדיניים, ואין להניח שהמשך הלחימה יביא בהכרח לשיפור בעמדת המיקוח.

כרמי הזהיר מפני הערכת יתר של היכולות האיראניות, הערכת חסר של יכולות היריב והנטייה להציב דרישות מרביות מבלי לבחון את האפשרויות המעשיות לממשן. הוא הדגיש כי יתרון צבאי עשוי להיות זמני וכי הזדמנויות מדיניות אינן נותרות פתוחות לנצח. דחיית פשרה מתוך תקווה להשיג תנאים טובים יותר עלולה להביא לכך שההנהגה תיאלץ בסופו של דבר לקבל את אותה פשרה, ואף פשרה גרועה ממנה, לאחר שמצבה הצבאי, הכלכלי והמדיני יידרדר.

אחד הלקחים החשובים שהציג כרמי נוגע לצורך לבחון את כושר העמידה הלאומי. לדבריו, אסור למקבלי ההחלטות להניח שניתן להמשיך במאבק ללא הגבלת זמן מבלי להביא בחשבון את המחירים המצטברים לכלכלה ולחברה. המתנה ממושכת מדי עלולה לצמצם את מרחב האפשרויות עד לנקודה שבה הפשרה אינה עוד בחירה אסטרטגית, אלא כורח הנובע מהיעדר חלופות.

כרמי התייחס גם למה שכינה "תסמונת תורכמנצ'אי", על שם ההסכם שנכפה על איראן בידי רוסיה במאה ה-19. לדבריו, הזיכרון ההיסטורי של ההסכם תרם להתפתחות תפיסה פוליטית הרואה במשא ומתן ביטוי לחולשה, בפשרה כניעה ובהסכם בגידה. תפיסה זו עלולה לשתק יוזמות דיפלומטיות גם כאשר הן עשויות לשרת את האינטרסים הלאומיים של איראן.

החוקר סהנד איראנמנהר הדגיש את השפעת האידיאולוגיה המהפכנית על הגדרת הניצחון והתבוסה. לדבריו, כאשר מלחמה מוצגת כמאבק מוסרי מוחלט בין אמת לשקר, וכאשר הקרבה והתנגדות נתפסות כשלעצמן כביטוי לניצחון, קשה יותר להגדיר יעדים מדיניים מציאותיים ולהסכים לפשרות.

איראנמנהר הזהיר במיוחד מפני הפער שעלול להיווצר בין הרטוריקה המשמשת לגיוס הציבור למלחמה לבין הצורך של ההנהגה לגלות גמישות מדינית. הבטחות לניצחון מוחלט, לצד הצגת כל פשרה ככניעה לאויב, עלולות ליצור ציפיות ציבוריות שההנהגה תתקשה לסגת מהן. כאשר הנסיבות יחייבו שינוי כיוון, עלולה ההחלטה להתפרש בקרב תומכי המשטר כבגידה בהבטחות שניתנו להם. בהקשר זה, הדגיש איראנמנהר את המתח שבין צורכי המלחמה לבין הצורך לשמר את הלכידות הלאומית. גיוס הציבור סביב רעיונות של הקרבה והתנגדות עשוי לסייע להנהגה בשעת מלחמה, לדבריו, אך גם להגביל את יכולתה לסיים אותה כאשר התנאים משתנים.

חשיבות הדיון אינה רק בביקורת על העבר אלא בעיקר בהשלכותיו על ההווה. הוא משקף נכונות של חוקרים איראנים לערער על כמה מהנחות היסוד של החשיבה האסטרטגית בטהראן. ראשית, הוא מטיל ספק בהנחה שהזמן פועל בהכרח לטובת איראן. התפיסה שלפיה המשך העימות והמחירים הכלכליים והאזורים שהוא גובה מארצות הברית יאלצו בסופו של דבר את וושינגטון להתפשר אינה מביאה בהכרח בחשבון את האפשרות שגם יכולת העמידה האיראנית תישחק, ושעמדת המיקוח של טהראן דווקא תיחלש עם הזמן.

שנית, הדיון מחדד את ההבחנה בין שרידות לניצחון. עצם העובדה שהמשטר האיראני הצליח לשרוד את המלחמות האחרונות ולהמשיך בהתנגדות אינה מעידה בהכרח על הצלחה בהשגת היעדים המדיניים שהציב לעצמו. באופן דומה, היכולת לשבש את השיט במצר הורמוז או להסב נזק כלכלי לארצות הברית אינה מבטיחה שטהראן תוכל לכפות עליה הסדר בתנאים הרצויים לה.

שלישית, הדיון מעלה את שאלת יכולתה של ההנהגה האיראנית להכין את הציבור לפשרה אפשרית. ככל שההנהגה ממשיכה להציג את העימות במונחים של מאבק קיומי וניצחון מוחלט, כך היא עלולה להתקשות להצדיק בעתיד הסדר מדיני שאינו מממש את כל דרישותיה.

אין לראות בדיון עדות לשינוי במדיניות הרשמית של איראן, ובוודאי שאין להסיק ממנו כי משתתפיו סבורים שיש לסיים את העימות בכל מחיר. עם זאת, הוא מצביע על חשש מפני חזרה על דפוסי העבר: המשך עימות ללא אסטרטגיית יציאה ברורה,

הערכת יתר של כוח המיקוח האיראני והחמצת הזדמנויות מדיניות מתוך אמונה שהזמן פועל לטובת טהראן. הלקח המרכזי העולה מהדיון הוא שהשאלה אינה רק כיצד איראן יכולה להמשיך במאבק, אלא גם מתי ובאילו תנאים נכון לסיימו. אחרת, היא עלולה למצוא עצמה שוב במצב שבו הצטברות המחירים הצבאיים, הכלכליים והחברתיים תאלץ את ההנהגה לקבל פשרה בתנאים קשים יותר מאלה שניתן היה להשיג קודם לכן. כמעט ארבעה עשורים לאחר החלטתו של ח'ומייני, שאלת "כוס התרעלה" ממשיכה להעסיק את מעצבי השיח האסטרטגי ומקבלי ההחלטות בטהראן.

עורכי הסדרה: ענת קורץ, רינת חרש ואלדד שביט.